

Олена Шаповал,
магістрантка

УДК 007: 304: 655

Зміст поняття «електронний підручник» у контексті видавничої справи

Визначено основні підходи до розуміння суті електронного підручника. З'ясовано його місце в системі навчальних видань відповідно до нормативних галузевих документів. З'ясовано неоднозначність тлумачень електронної природи тексту. Запропоновано принципи розробки дефініції електронного підручника.

Ключові слова: електронний підручник, електронне видання, електронна книжка, природа тексту, читацьке призначення.

Поняття електронна книга та електронний підручник уже втратили статус неологізмів навіть у побутовій лексиці. Заклики до модернізації освітнього процесу шляхом запровадження електронних підручників почастішали в усьому світі, зокрема й на офіційному рівні. В Україні національні програми останніх років [1, 10] підтверджують інформатизацію освіти як стратегічно обраний напрям. Водночас у вітчизняній теорії дотепер не вироблено однозначного розуміння поняття *електронний підручник*, не визначено його місце у системі навчальних видань і видавничої продукції загалом.

Із позиції поступального розвитку культури писемності в суспільстві електронну комунікацію схарактеризував Р. Шартъє. Спроби визначити поняття *електронна книга* робили у своїх дослідженнях Т. Майстрович, В. Маркова та ін., *електронний підручник* – Н. Єлістратова, О. Жосан, Л. Анісімова, В. Волинський тощо. Видавничі стандарти дають підстави простежити нормативний взаємозв'язок понять *навчальне видання – підручник, електронний документ – електронне видання – електронне навчальне видання*.

Метою статті є визначення видавничого змісту поняття *електронний підручник* шляхом співвіднесення характеристики його призначення (місця у системі навчальних видань) та природи інформації (зв'язок з електронною книгою). Предмет – електронний підручник як новий видавничий продукт.

У традиційному (друкованому) книговидаванні *підручник* – це *навчальна книга*. Загальноживаність цих понять призвела до того, що їх обсяг звузився до позначення матеріальної форми у випадку книги й навчального призначення – щодо підручника.

Відповідно до Державного стандарту України (далі – ДСТУ) 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» підручник – це на-

вчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке [2, 34]. Родове поняття *навчальне видання* цей документ визначає як видання систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, представлених у зручній для вивчення та викладання формі [2, 13]. Стандарт фіксує специфіку змістової частини підручника як навчального видання: систематизовані в ньому відомості мають відповідати навчальній програмі. Однак жодне з поданих визначень не містить вказівок на форму видавничого продукту або його матеріального носія. Лише зміст і призначення, за нормативним визначенням ДСТУ, є характерними ознаками підручника як особливого різновиду навчального видання.

З появою електронної комунікації питання називання нових за змістом явищ вирішувалося стихійно – через додавання до суто видавничих понять прикметника «електронний». Так з'явилися *електронний документ, електронне видання, електронна книга, електронний підручник*. Вказівка *електронний* характеризує насамперед природу інформації певного продукту, його нематеріальну, цифрову суть, існування якої у формах збереження, користування та поширення можливе лише через використання спеціальних технічних засобів. Говорячи тут про інформаційне наповнення (контент) і матеріальну форму його представлення, фактично ми розмежовуємо питання видавничого продукту і можливості його використання. Остання – можливість використання – порівняно з попередньою друкованою формою видання набула рис технічної інновації, вона втілена у новітніх екранних засобах (КПК, рідери, електронні дошки тощо). Нетрадиційність носія інформації викликала плутанину в розумінні явища електронної комунікації з невиправданим перебільшенням значення інформаційних технологій. Таке зміщення акцентів, де під *електронним продуктом* розуміється матеріальний носій даних, нівелює суть електронного книговидавання.

Плутанина починається з нормативної дефініції, поданої галузевим стандартом ГОСТ 7.83-2001 «Електронні видання. Основні види і вихідні відомості», де базове поняття *електронний документ* визначається шляхом характеристики способу його використання: це документ на носії для машинного читання, використання якого потребує засобів обчислювальної техніки [3, 8]. Тут же *електронним виданням* названо електронний документ або групу таких документів, що зазнали редакційно-видавничого опрацювання й призначені для поширення в незмінному вигляді та мають вихідні відомості [3, 8]. Поняття *електронна книга* в цьому документі не подано, але в науковій літературі непоодинокі спроби дати йому визначення ґрунтуються якраз на нормативній

основі за галузевим стандартом ГОСТ 7.83-2001. Наприклад, російська дослідниця Т. Майстрович вважає, що статус електронної книги визначається тими соціальними функціями, які зберігаються в електронному середовищі, а тому пропонує називати *електронною книгою* «електронний документ, який має складну і незмінну структуру та однозначні ідентифікаційні характеристики, призначені для функціонування в системах групової і масової комунікації» [4, 51]. І тому дослідниця розширює це поняття на позначення кожного компонента з такого переліку: 1) видання на оптичних компакт-дисках та інших фізичних носіях; 2) художні твори і часописи, розміщені на сайтах і доступні в інтернеті; 3) електронні копії друківаних видань; 4) технічні пристрої для читання; 5) самі тексти, що завантажуються в технічні пристрої для читання; 6) комп'ютерні оригінал-макети друківаного видання; 7) аудіокниги; 8) мережеві електронні видання [4, 49].

За поданими критеріями електронною книгою можна назвати будь-який технічний пристрій, що має екран і відображає придатний для читання текст: персональні комп'ютери, мобільні телефони-рідери і навіть електронні дошки оголошень; при цьому художні твори на інтернет-сайтах також уважатимуться електронними книжками, а от публіцистичні чи наукові – ні. Водночас цей невиправдано розширений перелік принципів відбору не висуває жодних вимог до редакційного опрацювання так званої «електронної книги», що, на нашу думку, є визначальною характеристикою будь-якого видавничого продукту.

Інший рівень розуміння суті електронної книжки простежується в позиції французького дослідника Р. Шарт'є, до кола наукових інтересів якого входять щонайширші питання еволюції культури писемності. Він вважає, що найімовірніше поняття *електронна книга* у новій комунікативній реальності вживатиметься за контрастом із вільною, стихійною електронною комунікацією, коли в мережі розповсюджуватимуться будь-які тексти, тим самим порушуючи всі порядки дискурсів [11, 232]. Тобто, визначаючи поняття, автор наголошує саме на ціннісному аспекті в атрибуції електронної книги, на перевірненій та відібраній у ній інформації.

Українська дослідниця В. Маркова вбачає одну з основних причин термінологічної плутанини в тому, що буття електронного видання мислиться повністю категоріями традиційного книговидання. Авторка доходить висновку, що в сучасній ситуації визначити межі поняття *електронна книга* є справою неможливою, адже співвідношення між книжковою та електронною комунікацією невпинно змінюється на користь електронної, і ця тенденція зростатиме [6, 73].

Таким чином, зважаючи на нинішню нечіткість термінології, пропонуємо за зразком традиційного книговидання і для електронного вживати термін *книги* як родове поняття щодо терміна *підручник*. При цьому під *електронною книгою* варто розуміти автономне цілісне видання, для якого характерне поєднання технічних характеристик (електронна природа інформації) та соціальних функцій (конкретне призначення + читацький ефект).

Нормативні документи не дають дефініції поняттю *електронний підручник*, однак ГОСТ 7.83-2001 за критерієм цільового призначення виокремлює *навчальне електронне видання*; причому єдина принципова відмінність у визначенні цього продукту і традиційного *навчального видання* за ДСТУ 3017-95 – у вказівці на *електронну* природу першого.

Наукова література теж не містить загальноприйнятого визначення поняття *електронний підручник*, зокрема можна натрапити на такі:

✓ це комп'ютерний, педагогічний засіб, призначений насамперед для надання нової інформації, що доповнює друківані видання, служить для індивідуального та індивідуалізованого навчання і дозволяє тестувати учня, його знання та вміння [7];

✓ це електронний навчальний курс, який містить систематичний виклад навчальної дисципліни, її розділу або частини, що відповідає державному стандарту та навчальній програмі й офіційно затверджений як такий вид видання [7];

✓ це комплекс інформаційних, методичних і програмних засобів, призначений для вивчення окремого предмета, що зазвичай містить питання та завдання для самоконтролю та перевірки знань, а також забезпечує зворотний зв'язок [7];

✓ це програмний засіб, що надає можливість спрямувати діяльність дитини на досягнення дидактичної мети в різних, зокрема й ігрових, формах [8];

✓ це програмно-методичний комплекс, розміщений на електронному носії, який дає можливість самостійно опанувати навчальний курс або його значний розділ, використовуючи персональний комп'ютер [9, 52];

✓ це нормативно-автономний засіб навчання, створений на базі експериментального або чинного традиційного підручника, але з розширеними змістовими операційно-діяльними інформаційними можливостями унаочнення та пояснення явищ і процесів керівництва навчальною діяльністю користувача-учня у процесі самонавчання [10, 28].

Аналіз наведених дефініцій дає змогу виокремити принципові елементи цього поняття: 1) комплексна структура; 2) електронна природа даних; 3) відповідність змістового наповнення офіційно за-

твердженій програмі навчального курсу; 4) спрямованість на само-навчання; 5) обмеження змісту рамками одного курсу/предмета; 6) можливість самоперевірки та самоконтролю.

Одразу ж виникає питання щодо призначення електронного підручника як засобу для самонавчання. Така дефініція значно звужує сферу використання цього інноваційного продукту, та й взагалі зменшує його значення для навчального процесу. Тож пропонуємо тут відмовитися від категоричності, тим паче, що традиційний (друкований) підручник теж можна розглядати як засіб для самонавчання, оскільки він містить як необхідне інформаційне наповнення, так і дидактичні вказівки щодо засвоєння викладеного матеріалу.

Наведені визначення не дають однозначної відповіді і на питання самостійності електронного підручника у навчальному процесі, хоча деякі з них усе ж очевидний пріоритет надають друкованому виданню, а електронне розглядають лише як допоміжне – з функціями поглиблення, унаочнення, перевірки, гри.

Експериментальні спроби використання електронних підручників у навчальному процесі виявили ще одну проблему в розумінні суті цього явища. Так звані *електронним підручником* називають щонайменше два принципово різні продукти: 1) електронні копії звичайних підручників (статичний .pdf-формат) та 2) мультимедійні навчальні комплекси (динамічний ресурс з інтерактивними завданнями, анімаційними персонажами тощо). У західній науці під електронним підручником розуміють якраз друге значення поняття. А у вітчизняній практиці апробуються, як правило, електронні копії звичайних підручників – тобто не новий видавничий продукт, а нові можливості його використання.

Отже, можемо вести мову про те, що сучасний етап дослідження електронного підручника як інновації в освітньому процесі характеризується відсутністю однозначного розуміння цього поняття, неузгодженістю визначень усього ланцюжка *електронний документ – електронне видання – електронна книга – електронний підручник*. Нетрадиційність природи самого тексту спричинила термінологічну плутанину, де часто видавничими поняттями з прикметником електронний невіправдано називають різноманітні предмети матеріального світу. А говорячи про інноваційні зміни в навчальному процесі, під *електронним підручником* розуміють цілу низку понять, різних як за способами їх технічної реалізації, так і за змістом. При цьому часто оминається основний аспект нововведення – його навчальне призначення. Тимчасом як саме ця характеристика електронного підручника, технічно модернізувавшись, усе ж зберігає тісний зв'язок з друкованими підручниками

ками як особливим видом навчальних видань. Вважаємо, що розробка дефініції електронного підручника має ґрунтуватися на його розумінні як комплексного видавничого явища, що поєднує риси особливої природи інформації та специфічного призначення.

1. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17. 04. 2002 р. № 347 // Офіційний вісник України – 2002. – № 16. – Ст. 860.
2. Видання. Основні види. Терміни та визначення : ДСТУ 3017-95. – [Чинний від 1996-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 1995. – 47 с. – (Національний стандарт України).
3. Електронні видання. Основні види і вихідні відомості : ГОСТ 7.83-2001. – [Чинний від 2002-01-07]. – К. : Держспоживстандарт України, 2001. – 24 с. – (Міждержавний стандарт).
4. Майстрович Т. Електронный документ в библиотеке : науч.-метод. пособ. / Т. В. Майстрович. – М. : Либерея, 2007. – 144 с.
5. Шартъе Р. Письменная культура и общество / Р. Шартъе. – М. : Новое издательство, 2006. – 270 с.
6. Маркова В. Електронна книга: наукове поняття чи метафора? // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 3. – С. 69–74.
7. Елистратова Н. Електронный учебник как дидактическое средство в педагогике высшей школы [Електронний ресурс] // Современные научные исследования и инновации. – 2012. – URL: <http://web.snauka.ru/issues/2012/01/6523>.
8. Жосан О. Електронний посібник у школі: дидактичні можливості [Електронний ресурс] // Інформаційно-комунікаційні технології навчання: психолого-педагогічні та дидактичні аспекти впровадження : інтернет-конференція. – URL: <http://timso.koipppo.kr.ua/blogs/index.php/Internet-konferencia/title-27>.
9. Анисимова Л. Електронный учебник как средство формирования профессиональных умений у будущих учителей начальных классов // Проблемы современной педагогической освіти. – 2006. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 52–63.
10. Волинський В. Теоретичні основи створення електронних підручників // Проблемы современного підручника. – 2007. – Вип. 7. – С. 28–29.

Подано до редакції 23. 04. 2012 р.

Shapoval Olena.

Content of a notion «e-textbook» in the context of editing business.

In the article the main approaches for understanding of substance of e-textbooks are presented. Its place in the system of learning editions according to regulatory documents is determined. The ambiguity in interpretation of the e-text nature is defined. The principles for development of e-textbook definition are proposed.

Keywords: e-textbook, e-edition, e-book, text nature, reader's purpose.

Шаповал Е.

Содержание понятия «электронный учебник» в контексте издательского дела.

Определены основные подходы к пониманию сути электронного учебника. Установлено его место в системе учебных изданий согласно нормативным отраслевым документам. Выяснена неоднозначность толкований электронной природы текста. Предлагаются принципы разработки дефиниции электронного учебника.

Ключевые слова: электронный учебник, электронное издание, электронная книга, природа текста, читательское предназначение.

